

ONDERDUIKERS BOVEN

Het Achterhuis van Rotterdam

Bloemenman
Emanuel Andriess.
Hiernaast:
De Breepleinkerk.

HET ORGEL

In Rotterdam-Zuid, in Tuindorp Vreewijk, staat op een druk kruispunt de Breepleinkerk. Met haar opvallende jaren dertig- uiterlijk past ze prachtig in het straatbeeld. Op de voorgevel zijn nog vaag de contouren van een wit kruis en het woord 'hospitaal' te zien: in mei 1940 waren hier patiënten ondergebracht uit het Zuiderziekenhuis, dat in de vuurlinie dreigde te raken. Maar beroemder is de kerk om de drie echtparen die vanaf 1942 boven het orgel woonden.

Trouwfoto van Rebecca Andriesse en Maurice Kool, 28 mei 1942.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

Aan het begin van de twintigste eeuw bevond zich in Rotterdam, na Amsterdam, de grootste Joodse gemeenschap van Nederland: bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog telde die zo'n dertienduizend personen. Tot aan de jaren twintig was er ook een 'Joodse wijk' in het centrum, tussen het Hofplein, de West-Kruiskade, het Centraal Station en de oude Diergaarde. Later trokken veel Joodse gezinnen naar de nieuwbouwwijken in Blijdorp en Bergpolder.

LOODS 24

Na het bombardement, dat ook de Joodse buurt trof, verhuisden enkele honderden naar Rotterdam-Zuid. In de wijk Feijenoord, op het terrein van de Gemeentelijke Handelsinrichtingen, werd in mei 1942 een opslagloods gereedgemaakt voor het bijeenbrengen van Joden die (na juli 1942) via Westerbork moesten worden gedeporteerd naar Auschwitz en Sobibor. Het was een uitgelezen plek: aan het oog onttrokken door een muur, gelegen aan een spoorlijn, zonder woonhuizen in de buurt. Van de circa achtduizend mensen die werden weggevoerd werden er 6318 vermoord. Weinig mensen keerden terug uit kampen of van onderduikadressen; in mei 1947 woonden nog maar 852 joden in Rotterdam. Loods 24 bestaat niet meer. Op de bewuste plaats is een monument opgericht en worden bij een overgebleven stukje muur van het handelsterrein elk jaar de slachtoffers herdacht. Op het Joods Kindermonument zijn de namen aangebracht van de 686 kinderen, in leeftijd variërend van één maand tot twaalf jaar, die vanaf de loods zijn weggevoerd en vermoord.

De Breewegkerk.
Rechts: Familie De Mars.

KERKORGEL

In 1940 was Rebecca Andriesse vijftien jaar. Met haar ouders woonde ze aan de Kruiskade, die destijds dwars door de Joodse buurt liep. Haar vader Emanuel was bloemenkoopman, haar moeder Aaltje een activiste die gevluchte Duitse Joden eten en onderdak bood. Tijdens het bombardement van 14 mei werd hun huis totaal verwoest; het gezin vond een andere woning aan de Dordtselaan, 'op Zuid'. In het voorjaar van 1942 werd Rebecca's moeder opgehaald door een Duits arrestatieteam. Ze bleek verraden door een van haar vluchtelingen. Niet veel later overleed ze in vrouwenkamp Ravensbrück. Steeds meer Joodse Rotterdammers werden opgepakt en gedeporteerd. Ook voor Rebecca en haar acht jaar oudere vriend Maurice Kool kwam de oproep voor het transport. Vader Emanuel besloot

zich te melden, maar Rebecca's opa regelde voor zijn kleindochter en haar verloofde een onderduik-adres, 'voor een week of zes': de Breepleinkerk. Het stel trouwde nog snel op 28 mei 1942 en meldde zich op 29 mei bij de koster, die hen binnen liet en hun sterren ritueel verbrandde.

Koster Jacobus de Mars en zijn vrouw Annigje brachten het jonge echtpaar onder op de zolder schuin boven het kerkorgel, waar de koster een luik had gemaakt in het plafond van de psalmenkamer. Het zoldertje was niet groter dan tweeënhalft bij drie meter en bevatte alleen twee matrassen. 's Zomers was het er bloedheet, 's winters heel koud en tijdens kerkdiensten was het er door het volume van het orgel en de samenhang nauwelijks uit te houden. Al snel kwamen ook de ouders van Maurice op de zolder onderduiken; hun vorige schuil-adres, de Polderstraatkerk, zou verkocht worden.

'KIPPEN KIJKEN'

In april 1943 werd een derde echtpaar ondergebracht in de ruimte aan de andere kant van het orgel: Chaim en Fifi de Zoete. Hun drie dochters waren bij verschillende pleeggezinnen ondergebracht. Elke zondagmiddag kwam een van de dochters op bezoek bij dominee Brillenburg-Wurth, wiens tuin aan de kerk grensde. Het meisje, omgedoopt van Hadassah naar Hansje, werd dan aangespoord buiten 'naar de kippen te gaan kijken', niet wetende dat haar ouders haar achter de ramen van de galerij in de kerk gadesloegen.

Boven: Recent zijn er verschillende gebruiksvoorwerpen van de onderduikers gevonden in de Breewegkerk, zoals een verpakking, naaigerei en olie-lampjes gemaakt van conservenblikjes.

Links: Chaim en Fifi in 1927.

Hiernaast: Dominee Brillenburg-Wurth.

In de zomer van 1943 bleek Rebecca zwanger. De dominee vond onder zijn kerkgangers een arts die bereid was haar te helpen bij de bevalling: de uit Suriname afkomstige oogarts Leo Lashley, die al in het verzet zat. De kleine Emile, geboren op 6 januari 1944, werd opgenomen in het gezin van de dochter van de koster. Annie had een kind van één jaar en kwam op verzoek van haar vader bij haar ouders inwonen. Zo viel het niet op wanneer er een baby hilde of dat er babykleertjes aan de waslijn hingen. Rebecca kon haar zoon zelf blijven voeden. Op zaterdagmiddag 14 april 1945 werd in de woningen van de koster en de dominee en in de kerk nog door Duitse soldaten gezocht naar de wapens ►

die de koster een tijd had verborgen: ze kwamen tot in de psalmenkamer, vlak onder de onderduikers, maar de onderduikers werden niet gevonden. Koster De Mars, die ziek op bed lag, werd meegenomen en in de strafgevangenis in Scheveningen vastgehouden tot na de bevrijding, maar hij heeft nooit een woord losgelaten over de mensen achter het orgel. De drie echtparen hebben de oorlog overleefd. Rebecca scheidde van Maurice, maar bleef in Rotterdam wonen; Chaim en Fifi de Zoete verhuis-

den met hun dochters naar Israël, waar een stoet kleinkinderen en achterkleinkinderen werd geboren. Het kostersechtpaar en de dominee en zijn vrouw werden onderscheiden door Yad Vashem.

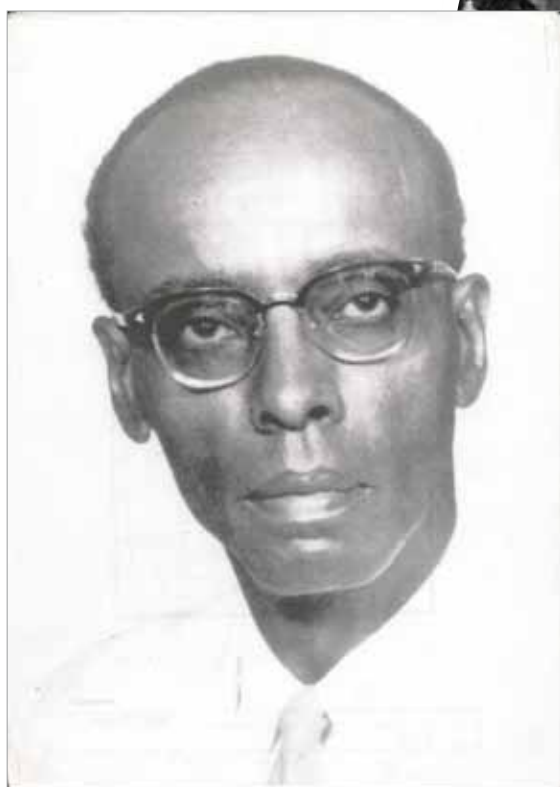
VERWEERDE STROPDASSEN

Na de oorlog werd deze geschiedenis, zoals zoveel zaken die traumatisch waren, verdrongen en vergeten. In 2006, toen de Breepleinkerk 75 jaar bestond, werd voor het eerst het luik weer geopend. Er bleken nog spullen van de onderduikers op de zolder te liggen: verweerde stropdassen, zakdoeken, krulspelden, verpakkingen van koek en bonbons en 'crackers' van Hollandia Enschede in het bekende oranje doosje. Veel van die spullen worden tentoongesteld in de kerk.

Het verhaal van de onderduikers is in de loop van de tijd een paar keer op schrift gesteld. Vorig jaar verscheen het jeugdboek *Het geheim van het*

Hiernaast: Verschillende gebruiksvoorwerpen van de onderduikers, zoals een zakdoek en verschillende verpakkingen. Tijdens de oorlog mochten matzes geen matzes heten en werden het 'tea-crackers'. Linksonder: Oogarts Leo Lashley. Daarnaast: Emile als baby in de armen van zijn 'pleegmoeder', Anigje de Mars.

Chaim en Fifi in Israël.

Breeplein van Jan Vermeulen, waarin de zoon van dominee Gerrit Brillenburg-Wurth de hoofdrol speelt. Het bevat behalve het verhaal van de onderduikers een flink stuk geschiedenis van Rotterdam tijdens de Duitse bezetting, gezien door de ogen van de domineeszoon en toegankelijk gemaakt voor kinderen van twaalf jaar en ouder. Gert en een klasgenote stuiten bijvoorbeeld bij de Pleinweg op de twintig dode mannen die daar in maart 1945 bij wijze van represaille door de Duitsers zijn geëxecuteerd. Dolle Dinsdag en de grote razzia van Rotterdam, in november 1944, worden eveneens beeldend beschreven.

In oktober 2015 werd het essay *Droom & Daad* van de Rotterdamse burgemeester Ahmed Aboutaleb gepresenteerd, in het kader van de Maand van de Geschiedenis. Aboutaleb is beschermheer van de Breepleinkerk; de opbrengst van zijn essay is bestemd voor de realisatie van een educatief centrum over de onderduik. In het boekje vertelt ook Aboutaleb het verhaal van de onderduikers, maar verbindt daar een filosofische verhandeling over daden en deugden aan. Hij stelt dat het verhaal, zoals meer verhalen uit de Tweede Wereldoorlog, veel waardevols bevat voor de vraagstukken van onze eigen tijd. De eerste die tegen de stroom in ging, was Rebecca's opa. Vervolgens gaven het kostersechtpaar en hun dochter blijk van buitengewone moed, net als de dominee en zijn vrouw en de oogarts. De verschillen tussen mensen

telden blijkbaar niet. De hele operatie draaide op het vertrouwen binnen deze kleine groep en op de ijzeren discipline bij alle handelingen die ontdekking moesten voorkomen. Hoop, geduld en tolerantie hebben de onderduikers door bijna drie jaar op elkaars lip zitten gesleept. Het delen van het verhaal kan de verschillende bevolkingsgroepen in het huidige Rotterdam helpen elkaar te ontmoeten en met elkaar samen te leven.

SCHOOLKLASSEN

Inmiddels worden al jaren – vaak multiculturele – schoolklassen uit Rotterdam-Zuid in de kerk ontvangen, waar gidsen het verhaal van de onderduikers vertellen en de leerlingen een kijkje op de zolder mogen nemen.

Emile, de zoon van Rebecca en Maurice, bezoekt de kerk nog regelmatig en is ook geïnterviewd naar aanleiding van het essay van Aboutaleb. Hij wil echter niet herkenbaar in beeld gebracht worden, in verband met een pijnlijke ervaring: mensen die hij al heel lang kende, ontdekten pas recent dat hij Joods is. Van de ene op de andere dag heeft hij ze nooit meer teruggezien. ■

MET DE KLAS

Schoolklassen kunnen in de Breepleinkerk komen luisteren naar het bijzondere verhaal van de orgelzolders. Ze mogen de zolders ook bekijken. Het tarief voor schoolklassen is € 30,00 (voor 30 kinderen en 2 begeleiders). Meer informatie en boekingen via de website www.orgelzolders.nl.

VERDER LEZEN

- Op 12 november viert de Breepleinkerk haar 85-jarige bestaan. Tijdens deze bijeenkomst wordt een nieuw, uitgebreid boek van ds. Anja Matser gepresenteerd.
- Ahmed Aboutaleb, *Droom & Daad*, Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek, 2015.
- Jaap van Gelderen (samensteller), *Op de orgelzolder, onderduikers in de Rotterdamse Breepleinkerk 1942-1945*, 2006.
- Simone Petersen, *Het wonder van de orgelzolder, een verhaal van moed en blijdschap*, Contactblad Stichting 40-45, jaargang 2010, nr. 13.
- Jan Vermeulen, *Het geheim van het Breeplein, een verhaal over het 'Achterhuis' van Rotterdam*, 2015.